
STRATEGIES TO AFFECT ANXIETY OF AT-RISK YOUTH RAISED OUTSIDE THEIR FAMILY

Dr. Katerina Zlatkova-Doncheva – PhD,
Faculty of Education
St Cyril and Methodius University of Veliko Tarnovo
Phone: +359 876563679
E-mail: kzlatkova@gmail.com

***Abstract:** Current research investigate how different language strategies affect anxiety of at-risk children deprived of parental care in Bulgaria. Children raised outside their family (N=40) participated in 4 intervention strategies using following intervention: positive language with normal tone, positive language with high tone, negative language with normal tone and negative language with high tone. Surveillance has been conducted within standardized check list measuring 10 anxiety indicators: diffidence, dependence, dissatisfaction, reliance, insecurity; inadequacy, inactivity, non-communication, inability to seek help, and lack of empathy. Results outline that selfassessment anxiety is more likely to be provoked by negative language with high tone while the use of negative language with normal tone has higher impact on interpersonal anxiety in order to decrease it.*

***Key words:** anxiety, at-risk children, children deprived of parental care, linguistic and paralinguistic signs*

ВЪВЕДЕНИЕ

Дефинициите за деца в риск включват класификации, определящи ги като преживели злоупотреба или травма, увреждане или заболяване, с изявени проблеми в поведението в резултат от външно неблагоприятно влияние, което им пречи да реализират своя пълен потенциал (Moore, 2006, Златкова-Дончева, 2018). Децата, лишени от родителска грижа, се идентифицират като една от най-рисковите групи и често проявяват емоционални и поведенчески проблеми. Техните особености произтичат както от социалната ситуация, която се намират, така и от психични, емоционални и физически дефицити на развитието. Високите нива на тревожност, емоционални разстройства, ниски комуникативни и социални умения са сред основните характеристики на децата в риск, лишени от родителски грижи, породено от липсата на емоционално приемане и родителски модел на поведение (Златкова-Дончева, 2018; Кузманова-Карталова, 2013; Кутева - Цветкова, 2000; Георгиев, 2019; Димитрова, 2016). Тази рискова група предполага сериозен, целенасочен и специфичен подход към работата с тях, който да създава възможности за преодоляване на дефицитите им, включително намаляване на тяхната тревожност, което ще подкрепи тяхната успешна социализация и адаптация в системата на обществените отношения. Целта на настоящото изследване е да проследи влиянието на употребата на езика върху тревожността на деца в риск, отглеждани извън семейна среда.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Тревожност и деца в риск, отглеждани извън семейна среда

Особеностите на децата в риск, отглеждани извън семейна среда се определят в контекста на теорията на привързаността, формулирана от психиатъра и психоаналитик Джон Боулби. Той създава психологическа, еволюционна и етологична теория и изследва ефекта на раздялата между родител и дете, която влияе върху цялостното им личностно и поведенческо развитие. Боулби смята, че детето се нуждае от сигурна връзка с възрастните, които се грижат за него, без което нормалното социално и емоционално развитие на детето е нарушено и децата развиват високи нива на тревожност, което предопределя определени поведенчески особености у детето: агресивност, проблеми с адаптацията и общуването, тревожност, ниска самооценка (Златкова-Дончева, 2018). Теоретичните постановки, свързани с привързаността в голяма степен определят и характеристиките на децата в риск,

отглеждани извън семейна среда, които срещат затруднения да се свържат емоционално с другите, да проявят съпричастност и да осъществят адекватна комуникация.

Тревожността като характеристика на индивида е призната като базисен фактор за разбирането на междуличностното поведение и психологическото функциониране (Греса & Lopez, 1998; Leary, 1983). Прихожан определя тревожността като явна или скрита зависимост на индивида от външните стимули, несигурност в собствените сили и утвърждаване на личността през призмата и оценката на другите, поради преживени травми или отрицателно наситени емоционални преживявания. Тревожността като проявление определя и начина, по който индивидът си взаимодейства с другите хора и се приспособява към външния свят, което има пряка връзка с развиването на определени социални умения – общуване, самостоятелност, независимост, умения за вземане на решение, адекватна самооценка и оценка на ситуациите, емоционална устойчивост и увереност (Златкова-Дончева, 2018, Прихожан, 2000).

Влиянието на езика върху поведението на децата

Различни изследвания определят ролята на езика за поведението на децата, които са чувствителни към езиковите и паралингвистичните знаци от ранна детска възраст (Clarkson and Clifton, 1985). Някои автори определят по-съществено влияние върху реакциите на детето на различните паралингвистични знаци, като сила и тембър на речта, ритъм, тон, интонация (Kitamura and Lam, 2009), докато други извеждат хипотезата, че значението на думите играе по-съществена регулаторна роля по отношение на поведението на подрастващите и идентифицират лексикалното съдържание с по-голяма значимост (Friend & Bryant, 2000; Friend, 2000; Morton & Trehub 2001). Влиянието на тона на гласовото и словесно съдържание по отношение на децата с емоционално-поведенчески проблеми се изследва от М. Френд и Дж. Бекър, които проследяват интерпретацията на езикови послания при деца в норма и деца с емоционални нарушения, при които се установява, че възприемането на информацията се осъществява предимно въз основа на вербалното, а не паралингвистичното съдържание (Friend, Becker, 1987).

Методология на изследването

В изследването вземат участие деца в риск, отглеждани извън семейна среда (N=40), върху които се извършва експериментално въздействие с 4 стратегии за взаимодействие: нормален тон на гласа и позитивен език, висок тон на гласа и позитивен език, нормален тон на гласа и негативен език и висок тон на гласа и негативен език. Независим участник реализира снемането на данни от наблюдение на реакциите на децата в резултат от четирите стратегии, които се записват в предварително стандартизиран чек лист, конструиран въз основа на класификацията на руската изследователка А. М. Прихожан, която определя тревожността като самооценъчна и междуличностна (Прихожан, 2000). Критериите са структурирани в 10 показателя – **неувереност, зависимост, неудовлетвореност, несамостоятелност, несигурност** (за самооценъчна тревожност); **неадекватност, неактивност, некомуникативност, неумение за търсене на помощ и липса на съпричастност** (за междуличностна тревожност). Подборът на тези критерии е реализиран съобразно възможността пряко да се наблюдават като поведенчески прояви в конкретни ситуации. Направеният айтемен анализ на инструментариума за наблюдение показва, че те притежават висока вътрешна съгласуваност като цяло, положителна корелация и са висока стойност на надеждност ($r_{sb}=0.685$, алфа на Кронбах $\alpha = \alpha = 0.734$).

Децата са от резидентни центрове - центрове за настаняване от семеен тип за деца без увреждания (ЦНСТБУ) В. Гърново и Кризисен център за деца, жертви на насилие и трафик, с. Балван. Силата на гласа предварително се измерва, като изговарянето на всяка една от думите със слаб тон е със сила на звука 200 Hz, а със силен – 450 Hz.

Основният метод на изследването е структурирано, научно наблюдение върху поведенческите прояви на тревожност по следните показатели: неувереност (когато се затруднява с нещо се отказва); зависимост, (непрекъснато търси одобрение); неудовлетвореност (проявява тревога, когато не получи поощрение или положителна

оценка), несамостоятелност (не работи самостоятелно), несигурност (затруднява се при вземането на решение); неадекватност (търси да привлече внимание на всяка цена); неактивност (не проявява инициатива); некомуникативност (не пита дали може да вземе нещо преди да го вземе); неумение за търсене на помощ (не знае как да потърси помощ когато се затруднява) и липса на съпричастност (не проявява готовност да помогне на свое другарче). След обработката на резултатите се обособява нова експериментална група деца (N=11) на случаен принцип, която се изследва повторно, за да се провери доколко установената тревожност е повлияна от стратегиите за въздействие от експеримента, а не е резултат от обща личностна характеристика на детето и акцентуации в характера. Проверката на общите нива на самооценъчна и междуличностна тревожност се осъществява посредством 4-степенна скала за измерване оценката на специалистите на същите десет основни показатели за тревожност, изследвани в първия етап на експеримента. Всяко дете се оценява от шест специалисти (възпитатели, помощник възпитатели, социален работник), които имат общи наблюдения ежедневно от неговото поведение.

Резултати от изследването

Анализът на средните стойности показва, че с най-силно изразено влияние върху повишаването на тревожността на децата има негативният език и при нормален и висок тон на гласа, което е и презумпция да се допусне, че семантичното значение на езика има по-силно въздействие в сравнение с тона като паралингвистичен знак (Таблица 1). При всички показатели за самооценъчна тревожност относителният дял от експерименталната група при нормален тон и негативен език е над 50%. При междуличностната тревожност повече от половината деца са повишили своите резултати при 4 от 5 показатели (*неадекватност, неактивност, неумение да търси помощ и липса на съпричастност*).

Таблица 1

	Позитивен език с нормален тон		Позитивен език с висок тон		Негативен език с нормален тон		Негативен език с висок тон	
	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD
Неувереност	0.17	0.38	0.10	0.30	0.60	0.50	0.63	0.49
Зависимост от външни стимули	0.20	0.40	0.15	0.36	0.67	0.47	0.60	0.50
Неудовлетвореност	0.00	0.00	0.20	0.40	0.85	0.36	0.85	0.36
Несаамостоятелност	0.07	0.27	0.12	0.33	0.55	0.50	0.48	0.51
Несигурност	0.07	0.27	0.07	0.27	0.70	0.46	0.62	0.49
Неадекватност	0.17	0.38	0.15	0.36	0.45	0.50	0.65	0.48
Неактивност	0.22	0.42	0.12	0.33	0.77	0.42	0.60	0.50
Некомуникативност	0.10	0.30	0.05	0.22	0.32	0.47	0.30	0.46
Неумение да търси помощ	0.07	0.26	0.07	0.27	0.82	0.38	0.65	0.48
Липса на съпричастност	0.07	0.26	0.00	0.00	0.87	0.33	0.72	0.45

Най-много деца (87,5%) демонстрират междуличностна тревожност при негативен език (порицание) с нормален тон на гласа по показателя *липса на съпричастност*. Стойностите на същия показател и при висок тон на гласа също регистрират голям процент от децата – 72,5%. Проявите на *неудовлетвореност* се повишават отново при използването на негативен език с висок и нормален тон на гласа, като и при двата показателя относителният дял е 85%.

Интерес представлява фактът, че освен при негативен език с висок и нормален тон, стойностите на показателите *зависимост от външни стимули* и *неактивност* са сравнително високи спрямо останалите променливи както при позитивен език с нормален тон, така и при позитивен език с висок тон, което би могло да даде основание да се допусне, че изследваната група деца притежават качеството тревожност като личностна характеристика.

Динамиката между отделните показатели за тревожност се проследява с корелационен анализ, който показва, че при високия тон и позитивен език *зависимостта от външни стимули* в най-голяма степен се влияе от *неудовлетвореността* ($r = .84; p < .001$), като в същата стратегия добре кореспондират помежду си и *несамостоятелността* и *несигурността* ($r = 0.75; p < .001$). Тези данни потвърждават презумпцията, че тревожността е по-скоро качествена характеристика на изследваната група деца, отколкото ефект от въздействието на четирите стратегии. Подобна тенденция се регистрира и при показателите за междуличностната тревожност, където най-добре корелират помежду си *неувереността* и *зависимостта от външни стимули* при позитивен език и нормален тон ($r = .70; p < .001$). Негативният език с висок тон оказва влияние върху *липсата на активност*, като този показател показва добра корелация със *самостоятелността* ($r = .57; p < .001$) и *несигурността* ($r = 0.5270; p = 0.0000$). Позитивният език с нормален тон също въздейства на *липсата на активност*, като тя си взаимодейства добре с *неувереността* ($r = .53; p < .001$) и *зависимостта от външни стимули* ($r = .48; p < .001$). Тези данни дават основание да се предположи, че доколко едно дете ще бъде активно в дейността зависи по-скоро от личностните му особености и доколко то е самостоятелно, сигурно в себе си, уверено и независимо, отколкото от четирите стратегии на експерименталното въздействие.

Интересна зависимост се установява и между *липсата на самостоятелност* при позитивен език и висок тон и *неудовлетвореността* при негативен език нормален тон ($r = -.68; p < .001$), където корелацията е обратна (със знак -), т.е. колкото повече използваме негативен език с нормален тон, толкова удовлетвореността на детето ще намалява, но ще увеличава неговия стремеж към самостоятелност, когато прилагаме стратегията на позитивния език с висок тон. Тази тенденция показва допълнителни нюанси както по отношение на тревожността като качествена характеристика, която не винаги има негативен ефект върху развитието на детето, а отделните нейни показатели биха могли да взаимодействат помежду си по посока повишаване на някои негови социални умения, така и в контекста на предложените поведенчески стратегии.

Анализът на средните стойности при сбора от всичките десет показатели за самооценъчна и междуличностна тревожност при всяка една от четирите стратегии се проверяват чрез t-теста на Стюдънт, като се установява статистическата значимост на резултатите и при четирите комбинации – позитивен и негативен език с висок и нормален тон ($p < 0.05$). Негативният език с нормален тон в най-голяма степен предизвиква проявите на междуличностна ($M = 3.25, SD = 1.00$) и самооценъчна ($M = 2.48, SD = 1.32$) тревожност при децата, което не потвърждава хипотезата на изследването, която предполага, че високият тон и лексикалните знаци с негативно семантично значение ще повлияе в по-голяма степен тревожността при изследваната група. Данните демонстрират по-силно влияние на негативния език с нормален тон върху междуличностната тревожност, което би могло да доведе до предположението, че езикът и силата на гласа в по-голяма степен влияят на тревожността при междуличностните отношения, отколкото на тревожността като личностна характеристика. Резултатите категорично потвърждават презумпцията за пряката зависимост между негативен стимул и агресивна проява, но силата на гласа като паралингвистичен знак оказва допълнително влияние, което следва по-задълбочено да се разгледа.

Корелационният анализ на стратегиите показва, че *негативният език с висок тон* при междуличностната и *негативният език с нормален тон* при самооценъчната тревожност демонстрират обратна корелация ($r = -.51; p < .001$), както и *негативен език с нормален тон* при самооценъчната и *позитивен език с висок тон* при междуличностната ($r = -.47; p < .001$). Тези резултати демонстрират, че колкото е по-висока самооценъчната тревожност при детето, толкова в интеракция с другите то би било по-спокойно и обратното – ако детето няма висока тревожност като личностна особеност, то би повишило своята тревожност предимно при взаимодействие с околните.

11 деца от две от резидентните услуги ЦНСТДМ са повторно изследвани и оценката на специалистите показва, че децата в ежедневна и нормална среда демонстрират относително

високи стойности на тревожност и по отношение на самооценката и в контекста на междуличностните отношения, като най-високи средни стойности демонстрират показателите *неувереност* ($M = 3.19, SD = 0.45$) и *зависимост от външни стимули* ($M = 3.06, SD = 0.53$), като тези данни потвърждават хипотезата от първия експеримент, че изследваната група деца притежават висока тревожност като личностна характеристика. При въздействието с четирите стратегии децата демонстрират по-високи стойности при показателите за междуличностна тревожност, докато данните от тяхното поведение в нормална среда без външни стимули по-скоро показва превес на самооценъчната тревожност.

При сравнителен анализ между резултатите в двата експеримента само на повторно изследваната група деца става ясно, че при самооценъчната тревожност само порицанието с нормален тон влияе върху *зависимостта от външни стимули*, тъй като се регистрира наличието на слаба обратна корелация само между този показател и негативния език с нормален тон ($r = -.47; p < .001$), което дава основание да се допусне, че тази стратегия би имала ефективно влияние за засилване на независимостта на детето. По отношение на междуличностната тревожност се наблюдава съвсем различна тенденция – негативният език с нормален тон не оказва никакво статистически значимо влияние, за разлика от негативния език с висок тон, който регистрира ефект спрямо *адекватността* ($r = .50; p < .001$), и *комуникативността* ($r = .49; p < .001$), което показва, че повишаването на тона би повишило и неадекватните реакции и общуване на децата. Високият тон с позитивен език също демонстрира добра корелация с показателя на междуличностната тревожност *активност* ($r = .43, p < .001$), потвърждавайки хипотезата за негативното влияние на тона спрямо тревожността в отношенията между децата.

Сравнението между сбора от средните стойности на всичките 10 показатели за самооценъчна и междуличностна тревожност и общите им средни стойности при четирите стратегии при втората експериментална група деца ($N=11$), показва че само при негативния език с нормален тон се регистрира корелация по отношение на общата тревожност на децата ($r = .44; p < .001$), което не потвърждава основната хипотеза на изследването, но дава сериозни основания да се допусне, правилното използване на тази стратегия би имала ефект по отношение на усвояването на социални умения сред изследваната група деца.

ИЗВОДИ

Изследването категорично потвърждава презумпцията за пряка зависимост между отрицателен стимул и тревожност. Анализът на данните предполага, че доколко едно дете ще участва активно в каквато и да е дейност не зависи в голяма степен от усилието на специалиста, използвайки различни стратегии за взаимодействие, а по-скоро зависи от равнището на неговата тревожност като индивидуална особеност. Изследването показва още, че неувереността, липсата на сигурност в собствените сили и несамостоятелността в най-голяма степен влияят на отношенията с другите и оказват влияние на начина, по който детето би се интегрирало в съответната група или социум. В този смисъл умението за общуване като качествена характеристика на междуличностната тревожност в голяма степен се влияе от самооценката и тревожността като личностна особеност или акцентуация в характера. Същевременно се установява, че различните лингвистични и паралингвистични знаци влияят различно върху самооценъчната и междуличностната тревожност – колкото детето е по-сигурно в своите способности, би било по-малко съпричастно към другите при използването на порицание с висок тон, докато в ситуация без външен източник на негативни преживявания, съпричастността към другите е присъща по-скоро за децата, които са по-сигурни в себе си.

Резултатите демонстрират, че промяната в поведението по-скоро се провокира от отрицателния език с висок тон, който оказва по-силно влияние върху самооценъчната тревожност, докато използването на отрицателен език с нормален тон намалява междуличностната тревожност. Този извод дава сериозни основания да се допусне, че използването на порицанието с нормален тон съобразно личностните особености на децата

би имало ефект по отношение на усвояването на социални умения сред изследваната група. Следователно, балансираната употреба на порицание и санкциониране на езика с нормален тон, използван от родители и специалисти, не бива да се отрича на всяка цена, но би довела и до добри резултати за цялостното развитие на децата.

Научното изследване е реализирано с подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ Договор № ДМ 15/3 от 20.12.2017г.

REFERENCES

- Clarkson MG, Clifton RK. (1985). Infant pitch perception: evidence for responding to pitch categories and the missing fundamental. *Journal of the Acoustical Society of America*, 77, 1521–1528. [PubMed]
- Dimitrova, Y. (2016). Specifics of social work with different at-risk groups. *Papers from the Scientific Conference "Social Service in Contemporary Society" - Veliko Tarnovo: Libra - Scorp*, p.189-196. **(Оригинално заглавие:** Димитрова, Я. (2016). Специфика на социалната работа с различни рискови групи. *Доклади от Научна конференция „Социалното служение в съвременното общество“ - Велико Търново: Либра – Скорп.*)
- Friend M, Becker J. (1987). Differences in the interpretation of discrepant and nondiscrepant messages by normal and disturbed children. *Poster session presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development*; Baltimore, MD.
- Friend M. (2000). Developmental changes in sensitivity to vocal paralanguage. *Developmental Science*, 3 (pp.148–162) [PMC free article] [PubMed]
- Friend M, Bryant JB. (2000). *A developmental lexical bias in the interpretation of discrepant messages*. *Merrill-Palmer Quarterly*, 46 (pp.140–167). [PubMed]
- Georgiev, G. (2019) *Sociopedagogical aspects of work with delinquent children*. V. Tarnovo: IVIS Edition, p. 250, ISBN: 978-619-205-125-9 **(Оригинално заглавие:** Георгиев, Г. (2019). *Аспекти на социално-педагогическата работа с деца в конфликт със закона*. В. Търново: Издателство „ИВИС“, 250 с., ISBN: 978-619-205-125-9)
- Greca, A., Lopez, M. Social anxiety among adolescents: Linkages with Peer Relations and Friendships. *Journal of Abnormal Child Psychology*. Issue 2, pp. 83-94 V
- Kitamura, C., Lam, C. (2009). Age-Specific Preferences for Infant-Directed Affective Intent. *Infancy*, (vol.14, pp.77-100). ISSN-1525-0008
- Kuzmanova-Kartalova, R. (2013). *Theoretical concepts and methodic approaches in sociopedagogical work*. V. Tarnovo: University Edition “St. Cyril and St. Methodius”. **(Оригинално заглавие:** Кузманова-Карталова, Р. (2013). *Теоретични основи и методически подходи в социалнопедагогическата работа*. София: Е Принт)
- Kuteva-Tsvetkova, V. (2000). *Problems of family pedagogy*. V. Tarnovo: University Edition “St. Cyril and St. Methodius”. ISBN 954-524-216-7 **(Оригинално заглавие:** Кутева-Цветкова, В. (2000). *Проблеми на семейната педагогика*. В. Търново., УИ „Св.св.Кирил и Методий“ ISBN 954-524-216-7)
- Leary, M. R. (1983). *Understanding social anxiety: Social, personality, and clinical perspectives*. Beverly Hills, CA: Sage. Google Scholar
- Morton JB, Trehub SE. (2001). Children’s understanding of emotion in speech. *Child Development*, 72, 834–843. [PubMed]
- Moore, K.A., Vandivere, S., Redd, Z. *A Sociodemographic Risk Index*. Social Indicators Research Series, 27, 45-81, 2006.
- Zlatkova-Doncheva, K. (2018). *Mentoring and children at risk*. LIBRA SCORP, 288p. ISBN: 978–954–471–438-3 **(Оригинално заглавие:** Златкова-Дончева, К. (2018). *Менторството и децата в риск*. ЛИБРА СКОРП, 288 с. ISBN: 978–954–471–438-3)
- Prihojan, A. M. (2000). *Anxiety among children and adolescents: Psychological concepts and age dynamics*. Psychology and social institute of Moscow; Voronej: NPO “MODEK” Edition **(Оригинално заглавие:** Прихожан, А.М. (2000). Тревожност у детей и подростко:

Психологическая природа и возрастная динамика. Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК».)